

Mr. Živko Sekulić

SANITARNO-EPIDEMIOLOŠKA SITUACIJA NA PODRUČJU OKRUŽNOG NOO NOVA GRADIŠKA, KOTARSKI NOO SLAVONSKA POŽEGA U TOKU 1944/45. GODINE*

UVOD

Relativno manji broj oboljelih osoba od zaraznih bolesti na području Slavonije u toku narodnooslobodilačkog rata uvjetovan je činjenicom što su organi vojnog i civilnog saniteta narodnooslobodilačkog pokreta, u uskoj suradnji s narodnooslobodilačkim odborima i antifašističkim organizacijama, pravovremeno poduzimali preventivne i protivepidemijske mjere u cilju sprečavanja pojava i širenja zaraznih oboljenja. Za takvo stanje zahvaliti je prije svega dobro organiziranoj sanitetskoj propagandi kod jedinica i štabova NOV i POJ, osoblja vojnopozadinskih ustanova i civilnog stanovništva na oslobođenoj teritoriji.

Za period postojanja i djelovanja u uvjetima narodnooslobodilačkog rata i revolucije, Kotarski NOO Slavonska Požega, kao najviši organ narodne revolucionarne vlasti za svoje područje, djeluje na svim značajnijim poljima ljudskih i društvenih djelatnosti: privreda, prosvjeta, sudstvo, uprava, prehrana, socijalna skrb, zdravstvo, propaganda itd.¹ Ako se ima na umu da je područje ovog kotara u toku narodnooslobodilačke borbe imalo brojne ljudske i materijalne žrtve. Socijalno-zdravstveni odjel Kotarskog NOO je neosporno značajna karika u njegovoj organizacijskoj shemi. O djelovanju ovog Odjela u ratnom periodu, kao i o djelovanju Kotarskog NOO Slavonska Požega u okviru Okružnog NOO Nova Gradiška, ma koliko da je u prošlosti rečeno ostaje još mnoštvo nepoznanica. U svakom slučaju riječ je o zahvalnoj i inspirativnoj temi za sadašnje i buduće pravnike, sociologe, povijesničare, zdravstvene radnike, publiciste i druge istraživače i entuzijaste. U skladu s takvim rezonom, ovaj rad ima pretenziju priloga za daljnje upoznavanje djelovanja sanitetskih organa pri ovoj instituciji revolucionarne vlasti i njihov doprinos na planu sprečavanja pojava i širenja zaraznih oboljenja u širem epidemiološkom obliku.

*] Kotarski NOO Slavonska Požega u sastavu Okružnog NOO Nova Gradiška, osnovan je 22. svibnja 1942. godine

1. Stevo Milanović Čvorov, Narodnooslobodilački odbori kao prvi oblici narodne vlasti na sjeverozapadnom kraju požeškog kotara 1941—1945, materijali sa znanstvenog skupa održanog 12. i 13. prosinca 1980. u Slavonskoj Požegi u povodu 40. godišnjice ustanka naroda i narodnosti Jugoslavije pod nazivom »Požeška kotlina u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941—1945.« Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1984, str. 164.

1) STANJE DO OSLOBOĐENJA SLAVONSKE POŽEGE (12 RUJNA 1944)

Ako se globalno promatra sanitarno-epidemiološka situacija na području oblasnog NOO za Slavoniju u toku 1944. godine, područje okružnog NOO Nova Gradiška, odnosno kotarski NOO Slavonska Požega privlači pozornost. Naime, tu se kao u malo kojem dijelu Slavonije uočava izuzetna mobilnost i angažiranost NOO, antifashiističkih organizacija, civilnog stanovništva, sanitetskih organa jedinica NOV i POH i vojnopozadinskih institucija narodnooslobodilačkog pokreta.

Podsjetimo da tako intenzivno angažiranje sanitetskih organa i ostalih antifashiističkih subjekata nije odraz slučajnih okolnosti. Narodnooslobodilačka borba i narodna revolucija na području kotarskog NOO Slavonska Požega imale su jako uporište u odlučnosti stanovništva ovog kraja da istraje u nadljudskim naporima, kako bi operativne jedinice NOV i POJ, pozadinske institucije, organi narodne vlasti i ostali relevantni činioци od značaja za trijumf općenarodnog ustanka i revolucije, uspješno okončali svoje nastojanje na vojnom, propagandnom, kulturno-prosvjetnom i političkom planu.

Činjenica da je na području centralne Slavonije (uži i širi rajon Slavonske Požege) u toku 1943/44. godine lociran veći dio vojnopolitičkih, sanitetskih i drugih institucija narodnooslobodilačkog pokreta Slavonije, nametalo je potrebu angažiranja na širokom frontu, posebno privrednom, prosvjetnom, socijalno-zdravstvenom i napose sanitarno-epidemiološkom sektoru. I stoga nije iznenađenje što su raspoložive političke, materijalne i kadrovske snage Oblasnog NOO za Slavoniju, Okružnog NOO Nova Gradiška i Kotarskog NOO Slavonska Požega u toku 1944. godine mobilizirane u najviši stupanj pripravnosti, u krajnjem nastojanju da se otkloni opasnost pojave epidemičnih oboljenja. Sretna je okolnost što su odgovorni činioци blagovremeno shvatili, da su epidemije zaraznih oboljenja podjednaka opasnost u ratnim uvjetima, koliko i djelovanje neprijatelja na bojnopolju.

U skladu s tako proklamiranim načelom, još u toku 1943, pogotovo 1944. godine otpočinje organizirana akcija sanitetskih organa i narodnooslobodilačkih odbora na području Slavonije, na širem preventivnom planu u cilju sprečavanja pojava i širenja epidemije zaraznih bolesti.² Riječ je prije svega o izgradnji, pravilnoj upotrebi i održavanju nužnika, gdje se zadržavaju (logoruju ili bivakuju) jedinice NOV i POH i nalaze njihove ustanove, izgradnji nužnika u seoskim naseljima, pri osnovnim školama, uređenju stajskog gnojiva, organiziranju rada privremenih kupatila, trijažnih i izolacionih centara, seoskih ambulanti, održavanju popularnih predavanja iz područja zdravstvene propagande, kurseva, seminara i savjetovanja iz domena osobne i kolektivne higijene i medicinske profilakse, upoznavanje ciljeva i načina borbe protiv pojava i širenja zaraznih bolesti, osnovne protivepidemijske mjere, posljedice ušljivosti, »partizanske bure« u funkciji dezinfekcije komore u improviziranim uvjetima itd.

U smislu instrukcija Zdravstvenog odjela Oblasnog NOO za Slavoniju i prije toga Uputa zdravstvenog odjela ZAVNOH, a potom i Sanitetskog odsjeka Glavnog štaba NOV i POH iz prve polovine 1944. godine, propagandnu akciju na širem preventivnom planu na području Slavonije, organizirano provodi Zdravstveni odjel Oblasnog NOO za Slavoniju, preko njemu podređenih organa (okružni, kotarski, općinski i mjesni NOO, zdravstveni odjeli okružnih i kotarskih NOO, zdrav-

2. Okružni NOO Našice, Muzej Slavonije Osijek — Odjel NOB-e (u daljnjem tekstu: MSO), inv. br. 96; Oblasni NOO za Slavoniju — Tajništvo, MSO, inv. br. 1568.

stvene sekcije i komisije pri općinskim i mjesnim NOO) u najužoj suradnji sa Sanitetskim odsjekom Štaba 6. (slavonskog) korpusa NOVJ i sanitetskih organa Korpusne vojne oblasti 6. korpusa NOV i POH.³

Alarmantnih trenutaka o pojavi zaraznih oboljenja na području kotarskog NOO Slavonska Požega bilo je u više navrata u toku 1943/44. godine. Međutim, njihova pojava na ovom području imala je pojedinačan mahom izoliran karakter, u iznimnom slučaju nekolicina oboljelih osoba. Tako u izvještaju Komande požeškog vojnog područja, upućen Oblasnom odsjeku vojne vlasti u pozadini pri Štabu 3. operativne zone NOV i POH od 19. lipnja 1943. godine stoji da je u posljednje vrijeme po selima Požeške kotline bilo slučajeva zaraznih oboljenja: svrab, tifus, dizenterija i dr. što su ih uvjetovale loše higijenske prilike.⁴

Slično izvještava Zdravstveni odjel Oblasnog NOO za Slavoniju od 9. srpnja 1944. godine Općinski NOO Striježevica, područje kotarskog NOO Slavonska Požega: U izvještaju stoji da u selu Kruševu živi Ljuba Puač, koja već duže vremena boluje od očnog oboljenja. Zamjera se Općinskom NOO Striježevica što navedena nije upućena na liječnički pregled. Sugerira se da se bolesnica uputi u Bolnicu Okružnog NOO, koja se nalazi u rajonu sela Cicvare.⁵

Budući je slična situacija vladala polovinom 1944. godine na većem dijelu oslobođene teritorije Hrvatske, Zdravstveni odjel ZAVNOH-a upućuje dopis Oblasnom NOO za Slavoniju 24. rujna 1944. godine, u kojem navodi da obavještajna služba narodnooslobodilačkih odbora o vladanju akutnih zaraznih bolesti nedovoljno funkcionira na oslobođenom teritoriju. Navodi se da je to karakteristika oba saniteta, vojnog i civilnog. U dopisu se daju uputstva za odbornike zdravstvenih sekcija i komisija u cilju prepoznavanja zaraznih oboljenja (pjegavac, trbušni tifus, dizenterija, meningitis, hripavac, šarlah, difterija i sl.)⁶

Na kraju, inzistira se da okružni NOO izvještava svoje nadređene organe (zdravstveni odjel pri oblasnom NOO) svakog 1. i 15. datuma u mjesecu, i to po mogućnosti najkraćim putem (kurir, telefon) mjesto gdje se pojavila zarazna bolest, broj oboljelih lica, smještaj u izolacione centre, hospitaliziranje, urgentno poduzete protivepidemijske i profilaktičke mjere itd.

Osnivanjem zdravstvenih sekcija i komisija pri mjesnim i općinskim NOO Kotarskog NOO Slavonska Požega u toku prve polovine 1944. godine, stvoreni su povoljniji uvjeti za suzbijanje pojava i širenja zaraznih oboljenja na tom području. Ovoj činjenici dodajmo okolnost da su veća naselja na tom području imala ambulante za pregled civilnog stanovništva kao npr. sela: Čečavac, Orljavac, Mijači, Pasikovci, Poljanska, Perenci, Smoljanovci, Striježevica, Vučjak itd. Usporedo je od proljeća 1944. godine djelovala Okružna bolnica u selu Cicvare, s kapacitetom preko 35 kreveta i personalom oko 20 osoba.⁷ Na osnovu navedenih pokazatelja prozila zaključak da je zdravstvena služba na području kotarskog NOO Slavonska Požega neuporedivo bolje organizirana od iste službe ostalih kotarskih područja okružnog NOO Nova Gradiška, pa čak daleko bolje od zdravstvene službe ostalih kotarskih područja u okviru oblasnog NOO za Slavoniju.

3. Zdravstveni odjel Oblasnog NOO za Slavoniju razvio je izuzetnu aktivnost na području sanitetske profilakse po dolasku na dužnost njegova pročelnika dr. Olge Milošević, bivšeg liječnika u Vrhovnom štabu NOV i POJ, danas umirovljenika koji živi na području općine Herceg Novi.

4. Građa za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji, knjiga VI, Historijski institut Slavonije Slavonski Brod, 1968, str. 221.

5. Zdravstveni odjel Oblasnog NOO za Slavoniju — Tajništvo, MSO, inv. br. 62.

6. Okružni NOO odbor Našice — Zdravstveni odjel, MSO, inv. br. 49.

7. Okružna bolnica u selu Cicvare, kao sanitetska ustanova općeg tipa, primala je bolesnike s područja susjednih okružnih i kotarskih NOO, tako da je broj sanitetskog kadra i kapacitet kreveta bio nedovoljan za njen uspješan rad.

Relativno povoljnoj sanitarno-epidemiološkoj situaciji na području okružnog NOO Nova Gradiška, kotarski NOO Slavonska Požega, u znatnoj mjeri doprinijeli su kursevi, seminari i savjetovanja higijeničara, bolničara, članova zdravstvenih sekcija i komisija koji se redovno održavaju na ovom području do kasne jeseni, pri vodećim sanitetskim ustanovama na slobodnom teritoriju.⁸ Kursevi u prosjeku traju 8—14 dana, a seminari i savjetovanja 3—5. Za vrijeme ove edukacije zdravstveni aktivisti stječu elementarne pojmove iz epidemiologije i profilakse. Težište cjelokupnog rada je na prepoznavanju i suzbijanju zaraznih bolesti, pritom je u prvom planu bilo poznavanje higijensko-profilaktičkih mjera u cilju suzbijanja ušljivosti i pojave epidemije pjegavca.

Poimenični spisak zdravstvenih aktivista, članova zdravstvenih sekcija i komisija (higijeničari i bolničari) iskazan po selima i općinskim NOO s područja kotarskog NOO Slavonska Požega, kao polaznici navedenih tečaja u proljeće 1944. godine u cilju sprečavanja i suzbijanja epidemije zaraznih bolesti, najbolje govori koliki se značaj pridavao navedenom problemu u ovom dijelu naše zemlje u toku revolucije.⁹

Usljed masovnosti odziva polaznika kurseva i seminara za zdravstvene aktiviste, kao i činjenica da je navedenoj akciji prethodio intenzivan, dobro organiziran politički rad na terenu, mogle bi se izdvojiti neke zajedničke karakteristike, specifične za kotarski NOO Slavonska Požega u odnosu na druga kotarska i okružna područja u okviru Oblasnog NOO za Slavoniju za navedeni period. Te posebnosti mogle bi se svesti na slijedeće konstatacije:

a) Kursevi, seminari i savjetovanja zdravstvenih aktivista s područja kotarskog NOO Slavonska Požega u toku 1944. godine, obavljaju se u najužoj suradnji Zdravstvenog odjela Oblasnog NOO za Slavoniju, Zdravstvenog odjela Okružnog NOO Nova Gradiška i njemu podređenih organa (općinski i mjesni NOO, njihove zdravstvene sekcije i komisije) vojnih i civilnih sanitetskih ustanova — ambulante i bolnice, mjesnih, općinskih, kotarskih, okružnih i oblasnih antifašističkih organizacija itd.

b) Činjenica da je akcija na sanitarno-epidemiološkom planu imala tako masovan odziv, uvjetovano je postojanjem velike slobodne teritorije u centralnoj Slavoniji, na kojoj su dislocirane brojne pozadinske institucije narodnooslobodilačkog pokreta slavonskog karaktera, pa i šire kao i okolnost da su takve akcije na ovom području tradicionalno imale političku, materijalnu i moralnu podršku stanovništva i njegove revolucionarne narodne vlasti.

c) Opća je karakteristika da su kandidati, polaznici kurseva i seminara i sudionici savjetovanja, koja su bila posvećena problemu opasnosti pojave zaraznih oboljenja, mahom s područja centralnog i zapadnog dijela Požeške kotline. Istočni i južni dio ovog regiona je u toku 1944. godine ugrožavan povremenim upadom neprijateljskih jedinica, njihovim kraćim ili dužim zadržavanjem u pojedinim mjestima. Razumljivo je da su u vezi s ovim problemom angažirani fizički i materijalni potencijali tog područja za obranu slobodnog teritorija. Taj momenat je neosporno utjecao na sprečavanje upućivanja dijela kandidata na pohađanje higijensko-zdravstvenih kurseva, seminara i savjetovanja.

8. Sanitetske kurseve, seminare i savjetovanja posvećene problemu borbe protiv pojava i širenja epidemije zaraznih bolesti, organizirao je Zdravstveni odjel Oblasnog NOO za Slavoniju u suradnji s Okružnim NOO Nova Gradiška, Našice, Osijek, Slavonski Brod i Virovitica).

9. Spisak sadrži 145 osobnih imena po mjestima i općinskim NOO Kotarskog NOO Slavonska Požega, koji su pohađali jedan od kurseva, seminara ili savjetovanja u toku 1944. godine. Zdravstveni odjel Kotarskog NOO Slavonska Požega, MSO, inv. br. 1371 i 1439.

Nadalje, trenutne okolnosti bile su takve da je sanitarno-epidemiološka situacija na području kotarskog NOO Slavonska Požega u toku druge polovine 1944. godine bila povoljna. I upravo zbog toga nisu postojali neki ozbiljniji razlozi i motivi za tako veliku disperziju raspoloživog kadra. Objektivni uvjeti nalagali su racionalno angažiranje postojećih rezervi u svakom obliku.

Međutim, navedene okolnosti nisu značile da se problemu zdravstveno-higijenske naravi na tom području pridavalo manje značaja. Dapače, brojni pokazatelji govore suprotno što će pokazati i naredno izlaganje u ovom radu. Samo tako smišljenom i racionalnom organizacijom mogli su se postići divljenja i hvale vrijedni rezultati na higijensko profilaktičkom planu, što će Zdravstvenu službu Kotarskog NOO Slavonska Požega svrstati u jednu od najbolje organiziranih i najefikasnijih na oslobođenom teritoriju Slavonije u toku 1944/45. godine.

2) STANJE NAKON OSLOBOĐENJA SLAVONSKE POŽEGE (12. RUJNA — 17. STUDENOG 1944)

Nakon šestodnevne pauze poslije neuspjelih pokušaja jedinica 12. i 40. divizije NOVJ da zauzmu Požegu 5/6. rujna 1944. godine, slijedilo je njihovo angažiranje prema operativnim pravcima i zadacima na području Slavonije i Podravine. U međuvremenu su na slobodnu teritoriju stizale informacije, da su posadu okupatorsko-kvislinškog garnizona Slavonska Požega zahvatili defetizam i panika. U nastalom stanju jedinice Požeškog NOP odreda NOVJ pobjedonosno ulaze u Požegu 12. rujna 1944. godine. Navedenim činom srušeno je i posljednje neprijateljsko uporište u Požeškoj kotlini. Isti dan, u toku noći u grad su ušli Kotarski i Gradski komitet KPH i NOO Slavonska Požega, ostale političke ustanove i institucije NOP kotara Slavonska Požega, te odmah poduzele mjere za uspostavljanje narodne vlasti i normaliziranje prilika u gradu.¹⁰

Nakon oslobođenja Slavonske Požege sanitetske ustanove na području kotarskog NOO nastavljaju rad za potrebe civilnog stanovništva, pripadnike jedinica i pozadinskih ustanova NOV i POH dislociranih na tom području. Zdravstveni odjeli Okružnog, Kotarskog i Gradskog NOO koordinirali su rad sanitetskih ustanova (ambulante, apoteke, bolnice) o čemu danas svjedoči zanimljiva dokumentarna građa iz tih dana. Po broju sanitetskih radnika i kreveta, vodeća zdravstvena ustanova na području kotara, bila je Gradska bolnica u oslobođenom mjestu. Pored nje vrijedne su pomene dvije apoteke, te Ambulanta Kotarskog NOO u Orljavcu i više općinskih ambulanti na terenu (Pleternica, Kutjevo, Velika i dr.).

Pored navedenih civilnih sanitetskih ustanova, na području kotarskog NOO Slavonska Požega ili njegovom neposrednom susjedstvu, još od 1942, pogotovo 1943/44. godine djeluje više VPB (vojno-partizanskih bolnica): Ravna Gora, Krčevine, Javornik, Ljutoč, Lom, Duboka, Papuk, Vučjak, Bolnica Požeškog vojnog područja itd. Sve one nose šifrirana imena: VPB VI/5^a, VPB VI/5^b, VPB VI/5^c, VPB VI/5^d, VPB II/1, VPB II/2, VPB III/3 itd. Neke od njih organizirane su u odjeljenja sa oznakama: A, B, C, D, E i sl. u kojima su se liječili bolesnici prema karakteru i vrsti bolesti: kirurgija, interne bolesti, infektivna oboljenja, dermatologija, okulistika,

10. Miodrag Bjelić, Požeški NOP odred, Historijski institut Slavonije i Baranje Slavonski Brod — Skupština Općine Slavonska Požega, Slavonski Brod, 1981, str. 210; Vojna enciklopedija, drugo izdanje, knjiga 8, izdanje redakcije vojne enciklopedije Beograd, 1974, str. 668; Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, Vojnoistorijski institut Beograd, 1964, str. 896.

ginekologija itd.¹¹ Njihovim postojanjem u tako raznolikom broju govori o koncentraciji velikog broja bolesnika i ranjenika na tom području, i to ne samo iz jedinica i institucija 6. korpusa NOVJ i s teritorija Oblasnog NOO za Slavoniju, već i iz jedinica i ustanova NOV i POH i narodnooslobodilačkih odbora s područja Moslavine, Kačnika, Bilogore i sl.

Navedenom broju sanitetskih ustanova na području i susjedstvu Kotarskog NOO Slavonska Požega, dodajmo veći broj civilnih oblasnih institucija, vojno-pozadinske ustanove, jedinice osiguranja, skladišta, ekonomije, suhoputne stanice, privredne radionice, kulturno-prosvjetne, socijalne, sudske i upravne ustanove i druge, dobije se nesrazmjerno prisustvo velikog broja ljudskih činilaca na relativno manjem geografskom prostoru.

Promatrano kroz sanitarno-epidemiološku prizmu (čak i u organiziranju života i rada u optimalnim, mirnodopskim uvjetima) problem nosi latentnu opasnost pojave zaraznih oboljenja u široj epidemiološkoj formi. To što se u postojećim uvjetima takoreći i nisu pojavile, dokaz je dobre i permanentne organizacije rada na profilaktičkom planu, što je opća karakteristika civilnih i vojnosanitetskih organa narodnooslobodilačkog pokreta na području Slavonije u toku revolucije.

Početkom jeseni 1944. godine jedinice 6. (slavonskog) korpusa NOV i POJ oslobodile su nekolicinu kotarskih mjesta, kao što su: Daruvar, Grubišno Polje, Pakrac, Podravska Slatina i Virovitica. Naveli smo da je 12. rujna iste godine oslobođena Slavonska Požega. Tzv. »Podravska operacija« jedinica NOV i POH privođena je kraju. Stvorena je velika slobodna teritorija sjeverno od Save, na kojoj se uspješno odvijao privredni i politički život u organizaciji NOO i antifašističkih organizacija. U takvim okolnostima Zdravstveni odjel Oblasnog NOO za Slavoniju izdaje »UPUTE ZA ORGANIZIRANJE SANITETSKE SLUŽBE NA OSLOBOĐENOM TERITORIJU« od 20. rujna 1944. godine.¹²

Navedene će u narednom razdoblju poslužiti kao fundamentalna osnova za daljnji rad i organiziranje zdravstvene službe na području Slavonije. U skladu s njihovim sadržajem, Zdravstveni odjel Kotarskog NOO Slavonska Požega šalje cirkularni dopis podređenim sanitetskim ustanovama od 3. studenog 1944. godine pod naslovom »Uputstva za rad ljekara, zubara i apotekara«, u kojima pored ostalog piše:

»... Upozoravaju se liječnici da pravo na besplatan liječnički pregled ima svaki bolesnik, koji od svog nadležnog NOO donese uputnicu. Pravo na besplatne lijekove također imaju osobe, kod kojih je to naznačeno u uputnici njihova općinskog NOO...«¹³

Uputstva nadalje sadrže značajnu opasku, u kojoj stoji da bez odobrenja Zdravstvenog odjela Oblasnog NOO nitko ne smije iz privatne apoteke uzimati veće količine lijekova za novac ili na recept. Istovremeno se daje na znanje da će se u dogledno vrijeme organizirati posadne ambulante i priručne apoteke. Predpostavlja se da je navedeni problem isključivo motiviran idejom i željom da se vojna

11. Grujica Žarković, *Historija sanitetske službe NOV i POJ u Slavoniji*, Historijski institut Slavonije i Baranje Slavonski Brod, 1968, str. 351.

12. Primjerak »Uputa za organiziranje sanitetske službe na oslobođenom teritoriju« od 29. rujna 1944. godine, u izdanju Zdravstvenog odjela Oblasnog NOO za Slavoniju, nalaze se u arhivi Okružnog NOO Našice, MSO, inv. br. 485, 486.

13. MSO, inv. br. 81.

lica, pripadnici jedinica i institucija NOV i POH na području Slavonije (Kotarski NOO Slavonska Požega) isključivo liječe u tim ustanovama, a ne više u civilnim.

Kompletirana i ekipirana u toku 1944. godine, sanitetska služba na području oblasnog NOO za Slavoniju (vojni i civilni sanitet) mogla se suočiti s predstojećim dalekosežnim zadacima u drugoj polovini 1944. i početkom 1945. godine. Istini za volju, zarazna oboljenja kao epidemiološki problem na području kotarskog NOO Slavonska Požega bila su rijetkost u naznačeno vrijeme. Čak šta više moglo bi se reći da su u ljetnom i jesenskom roku 1944. godine, na više općinskih područja takve pojave nepoznanica.

U prilog navedenog stava najuvjerljivije govori polumjesečni izvještaj o općem ambulantom radu Zdravstvenog odjela Gradskog i Kotarskog NOO Slavonska Požega, br. 9/44. od 2. listopada 1944. godine, upućen Oblasnom NOO za Slavoniju.¹⁴ Sadržaj izvještaja veoma je instruktivan, jer po svom karakteru predstavlja odraz sanitarno-epidemiološkog trenutka. Kako se istovremeno odnosi na broj pregledanih vojnih i civilnih lica u okviru istog vremenskog termina, za isto teritorijalno područje, u nadležnosti iste sanitetske ustanove, kvantitativni pokazatelji sađržani u navedenom izvještaju daju se u tabelarnom pregledu:

Tabela 1.

IZVJEŠTAJ AMBULANTE GRADSKOG NOO SLAVONSKA POŽEGA ZA PERIOD 12—30. RUJNA 1944.

Red. br.	VRSTE BOLESTI	Broj pregledanih osoba				
		civilna lica		Borci NOV i POH		UKUPNO
		m.	ž.	m.	ž.	
1.	Tuberkuloza	—	4	—	—	4
2.	Venerične bolesti	—	—	—	—	—
3.	Kožne bolesti	1	5	7	1	14
4.	Bolesti uha, grla i nosa	1	3	—	—	4
5.	Očne bolesti	—	7	3	1	11
6.	Kirurške bolesti	4	7	4	—	15
7.	Interne bolesti	4	5	1	—	10
8.	Dizenterija	—	1	—	—	1
9.	Tifus	—	—	—	—	—
10.	Difterija	—	—	—	—	—
11.	Ostale bolesti	—	—	—	—	—
Ukupno (1—11):		10	32	15	2	59

U trajanju od 18 dana, za koje se odnosi izvještaj organiziranih pregleda civilnih lica i pripadnika jedinica i institucija NOV i POH, mali je broj od njih registriran kao infektivni slučaj. No, činjenica je da su civilna lica na spisku pregledanih dominantna cifra (42 ili 71,19 posto) od ukupnog broja pregledanih osoba. Tek 17 ili 28,81 posto bila su vojna lica. U prvom slučaju veći broj oboljelih lica, bile su osobe ženskog spola (32 ili 54,24 posto), dok je broj muškaraca iznosio je 15 ili 25,42 posto, a broj osoba ženskog spola svega 2 ili 3,31 posto. Očigledno je da su očna i kožna oboljenja, kirurške i unutrašnje bolesti spadale u najčešću dijagnozu oboljelih lica.

14. Isto, inv. br. 1399.

Međutim, izvještaj besplatne ambulante Zdravstvenog odjela Kotarskog NOO Slavonska Požega za isto razdoblje nešto se razlikuje. Radi zanimljivosti izvještaja u sanitarno-epidemiološkom smislu, njegov sadržaj također se iskazuje u tabelarnom pregledu.¹⁵

Tabela 2.

IZVJEŠTAJ BESPLATNE AMBULANTE ZDRAVSTVENOG ODJELA KOTARSKOG NOO
SLAVONSKA POŽEGA ZA PERIOD 12—30. RUJNA 1944.

Red. br.	VRSTE BOLESTI	Broj pregledanih osoba				UKUPNO
		civilna lica		Borci NOV i POH		
		m.	ž.	m.	ž.	
1.	Tuberkuloza	—	3	—	—	3
2.	Venerične bolesti	—	—	—	—	—
3.	Kožne bolesti	10	5	1	—	16
4.	Bolesti uha, grla i nosa	1	3	—	—	4
5.	Očne bolesti	—	—	—	—	—
6.	Kirurške bolesti	7	3	1	—	11
7.	Interne bolesti	13	20	—	—	33
8.	Dizenterija	2	2	—	—	4
9.	Tifus	2	1	—	—	3
10.	Ostale bolesti	4	10	—	—	14
Ukupno (1—10):		39	47	2	—	88

U prvom slučaju (Tabela 1) riječ je o ukupno 59 pregledanih osoba. U drugom slučaju (Tabela 2) pregledano je 88 lica. Pregled obavljen u istom vremenskom razdoblju, 12—30. rujna 1944. godine. U pitanju je kotarsko područje, čiji je administrativni centar kao okupatorsko-kvislinški garnizon i posljednje uporište neprijatelja u Požeškoj kotlini oslobođeno 12. rujna 1944. godine, i u kojem je bila relativno veća koncentracija civilnog stanovništva.

Nakon oslobođenja Slavonske Požege u ovom mjestu našao se dio vojnopoza-dinskih institucija i političkih ustanova za gradsko i kotarsko područje. Veći dio privrednih kapaciteta u gradu radilo je za potrebe narodnooslobodilačkog pokreta. U gradu se odvijala intenzivna politička aktivnost. U vezi s tim vezana je koncentracija većeg broja civilnih i vojnih lica. Stanovništvo iz obližnjih i daljnjih seoskih naselja dolazili su u grad, radi ponude svojih poljoprivrednih viškova u razmjenu, kupovali najnužnije kućne potrepštine, tražili i dobivali liječničke usluge, kupovali i nabavljali lijekove itd.¹⁶

U apsolutnom smislu riječi, broj oboljelih lica od zaraznih bolesti u registraciji Kotarske ambulante za 18 dana (12—30. rujna 1944. godine) neznatan je. Očigledno je da su blagovremene higijensko-profilaktičke mjere odigrale značajnu ulogu. Čak i broj ostalih oboljenja (interne bolesti, kožne, kirurške i sl.) nije davalo povoda za izbijanje alarma.

Inače, od ukupno 88 oboljelih za navedeni period, na civilna lica otpada 86 slučajeva ili 97,73 posto, a vojna lica svega 2 ili 2,27 posto. Razlog takvog stanja nije u činjenici, što su se operativne jedinice NOV i POH (12. slavonska udarna i 40. divizija) nalazile izvan Požeške kotline, djelujući na operativnim zadacima:

15. Isto.

16. Đuro Stanković, Slavko Rončević (1911—1945) Život i rad. Međuopćinski odbor SUBNOR Zajednice općina Osijek, Slavonska Požega 1984, str. 95.

ofenzivne borbe u toku podravske operacije, obrana virovitičkog mostobrana itd. Prije bi se moglo reći da pripadnici operativnih jedinica i vojnopozadinskih ustanova za navedeni period nisu imali razloga da koriste usluge civilnih zdravstvenih institucija, budući su besprijekorno funkcionirali organizacija i rad vojno-sanitetskih ustanova na tom području.

Više pojedinosti upućuju na zaključak da su vojna i civilna lica u službi narodno-oslobodilačkog pokreta na tom području i gradsko stanovništvo oslobođenog mjesta bili u prilici da koriste usluge zdravstvene službe Gradskog i Kotarskog NOO Slavonska Požega, pa to nisu učinili, jer za takvo traženje nije bilo objektivnih razloga.

Izvještaj besplatne Ambulante Kotarskog NOO Slavonska Požega za kasnije razdoblje (prva polovina studenog 1944. godine) također je u sanitarno-epidemiološkom smislu pun ohrabrenja.¹⁷ Zbog zanimljivih statističko-brojčanih pokazatelja u odnosu na pojedine vrste dijagnostičkih stanja, sadržaj izvještaja prikazuje se u tabelarnom pregledu:

Tabela 3.

POLUMJESEČNI IZVJEŠTAJ BESPLATNE AMBULANTE ZDRAVSTVENOG ODJELA
KOTARSKOG NOO SLAVONSKA POŽEGA ZA PERIOD 1—16. STUDENOG 1944.

Red. br.	VRSTE BOLESTI	Broj pregledanih osoba				UKUPNO
		civilna lica		Borci NOV i POH		
		m.	ž.	m.	ž.	
1.	Tuberkuloza	1	4	2	—	7
2.	Venerične bolesti	1	1	1	—	3
3.	Kožne bolesti ¹⁸	4	5	9	2	20
4.	Bolesti uha, grla i nosa	1	6	2	—	9
5.	Očne bolesti	2	5	3	—	10
6.	Kirurške bolesti ¹⁹	24	16	6	2	48
7.	Interne bolesti ⁱ	32	19	9	6	66
8.	Zubne bolesti	2	4	5	3	14
9.	Malaria ^a	—	—	—	—	—
10.	Dizenterija	—	—	—	—	—
11.	Tifus	—	—	—	—	—
12.	Duševne bolesti ²⁰ⁱ	—	—	—	—	—
13.	Difterija	—	—	—	—	—
14.	Ostale bolesti ²⁰ⁱ	—	—	—	—	—
Ukupno (1—14):		67	60	37	13	177

17. MSO, inv. br. 21.

18. Usljed pomanjkanja upotrebe sapuna i uopće nedostatka higijenskih uvjeta, kožna oboljenja su u ratnim uvjetima česta pojava, o čemu svjedoči i izvještaj Ambulante Kotarskog NOO Slavonska Požega za navedeno razdoblje.

19. Uz dio povreda koje su prouzrokovane vatrenim oružjem (prostrijelne rane, razderotine i opekotine) te prijelomi i iščašenja koja po tradiciji spadaju u domenu klasične kirurgije, u navedenom broju slučajeva uvršteni su u kategoriju oboljenja septičke naravi (gnojne upale, čirevi, flegmone, panaricijumi i sl.) koja u smislu medicinske klasifikacije spadaju u sferu tzv. male kirurgije. Takvi primjeri su rješavani ambulantno (incidiranje). U partizanskim uvjetima djelovanja sanitetske službe, obavljao ih je liječnik opće prakse, student medicine ili u krajnjem slučaju iskusniji zdravstveni radnik sa srednjom stručnom spremom.

20. U kategoriju ostalih oboljenja uvrštene su ambulantne intervencije manjeg značaja, kao što su: preljanje, davanje injekcija, tableta, kapi za oči i uho, mast za rane i kožu itd.

Interna i kirurška oboljenja, kožne i ostale bolesti, bili su osnovna preokupacija u medicinskom tretmanu broja oboljelih i registriranih u evidenciji besplatne Ambulante Zdravstvenog odjela Kotarskog NOO za navedeni petnaestodnevni period (1—16. XI 1944. godine). Ako se uzme u obzir broj kožnih oboljenja u tabelogramu, tipičnih ekcema i scabiesa (crljeni osipi i svrab) ostaje da se konstatira kako nije registriran za navedeni period niti jedan slučaj klasičnih infektivnih oboljenja. Istovremeno je obavljen veći broj medicinskih intervencija, ukupno 111 u vidu previjanja, dobivanja tableta, injekcija, raznih masti, kapi itd. I stoga ako se ukupnom zbiru u tabeli 3, koji iznosi 177 slučajeva, pribroji iznos od 111, dobije se cifra od 288 ambulantskih usluga. Napominjem da se radi o relativno manjem broju medicinskih intervencija, pogotovo ako se ima na umu da je Ambulanta Kotarskog NOO Slavonska Požega pokrivala i dio područja Kotarskog NOO Nova Gradiška.

Pozornost privlači 7 slučajeva oboljelih od tuberkuloze. Najvjerojatnije je da je takvih primjera bilo daleko više na području kotarskog NOO, ali očito je da se nisu prijavljivali za liječničku pomoć. Velika je vjerojatnost da su oboljeli živjeli s tim problemom već duže vremena. Liječnički pregled iskoristili su, jer im se za to ukazala povoljna prilika. Broj oboljelih civilnih lica (67 osoba muškog pola i 60 ženskog) ukupno 127 ili 71,75 posto dominantna je stavka. Broj registriranih oboljenja iz redova pripadnika NOV i POH, uzrokovan je prisustvom službi osiguranja institucija vojne pozadine. Tako da ukupan broj oboljelih muškaraca u toj oblasti iznosi 37, osoba ženskog pola 13, svih ukupno 50 ili 28,24 posto.

U izvještaju Ambulante Kotarskog NOO Slavonska Požega, za prvu polovinu studenog 1944. godine, stoji: da će se pregled rada ove zdravstvene ustanove za drugu polovinu studenog dostaviti sa zakašnjenjem, uslijed napuštanja grada od strane jedinica i institucija narodnooslobodilačkog pokreta pred naletom neprijatelja. Stoga nam za daljnju, detaljniju analizu rada ove sanitetske ustanove nedostaje dokumentarno pokriće. Međutim, za potpunije i kompletnije sagledavanje sanitarno-epidemiološke situacije tog područja do kraja 1944. godine, vrijedno se osvrnuti na djelovodnik rada civilne ambulante Kutjevo. Riječ o izvornom dokumentu, u kojem je registrirano 520 osoba (civilna lica i pripadnici NOV i POH) za period od 2,5 mjeseci njenog aktivnog rada, 16. listopada do 31. prosinca 1944. godine.²¹ Sadržaj djelovodnika daje se u tabelarnom pregledu.

Tabela 4.

PREGLED RADA CIVILNE AMBULANTE KUTJEVO ZA RAZDOBLJE 16. LISTOPADA — 31. PROSINCA 1944.

Red. br.	VRSTE BOLESTI	Broj pregledanih osoba				UKUPNO
		civilna lica		Borci NOV i POH		
		m.	ž.	m.	ž.	
1.	Tuberkuloza	—	2	—	—	2
2.	Venerične bolesti	—	—	—	—	—
3.	Kožne bolesti	43	28	26	6	103
4.	Bolesti uha, grla i nosa	19	5	1	1	26
5.	Očne bolesti	4	12	—	—	16
6.	Kirurške bolesti	85	60	59	2	206
7.	Interne bolesti	12	9	3	1	25
8.	Zubne bolesti	10	8	3	2	25

21. MSO, inv. br. 1434.

9. Neuropsihijatrijske bolesti	5	—	2	—	7
10. Dizenterija	—	—	—	—	—
11. Trbušni tifus	—	—	—	—	—
12. Pjegavac	—	—	—	—	—
13. Difterija	—	—	—	—	—
14. Ostale bolesti	60	27	20	5	112
Ukupno (1—14):	238	151	114	17	520

Podsjećamo da je u pitanju rad sanitetske ustanove, čija se aktivnost najduže prati (76 dana) na osnovu izvornog dokumentarnog materijala, te općinskog mjesta koje je veći dio vremena u toku 1944. godine slobodno, u kojemu su u više navrata te godine zasjedali oblasni organi antifašističkih organizacija Slavonije, donešene najznačajnije političke odluke za sudbinu regije, kao i okolnost da je rad Ambulante Općinskog NOO Kutjevo vrlo indikativan kad je u pitanju sanitarno-epidemiološki aspekt Kotarskog NOO Slavonska Požega, za neke karakteristične naznačene tabelarne podatke daju se objašnjenja u vidu šireg komentara. Naime, analiza broja ambulantno pregledanih slučajeva, vrste i karakter oboljenja koji su iskazani u kvantitativnim odnosima u sadržaju tabele 4, s posebnim osvrtom na oboljenja koja zauzimaju vodeće mjesto, zanimljivi su iz više razloga:

a) Karakter oboljenja, njihov naziv i ostale brojne ambulantne intervencije, veoma su podudarni sa sadržajem izvještaja rada ambulanti Gradskog i Kotarskog NOO Slavonska Požega za mjesec rujan, listopad i prvu polovinu studenog 1944. godine. Shema bolesti se ponavlja, koje su i u njihovom primjeru bile na prvom mjestu: kirurška, kožna, interna oboljenja i ostale bolesti. Nije registriran niti jedan tipičan slučaj zaraznih bolesti (dizenterija, trbušni tifus, pjegavac itd.).

b) Kirurška oboljenja su izražena u velikom postotku (39,62 posto). Od njih veoma je mali broj onih koja spadaju u domen klasične kirurgije: akutni abdomeni, upala slijepog crijeva, žučnog i bubrežnog kamenca i sl. Daleko više dominiraju dijagnoze koje spadaju u područje ratne kirurgije: povrede vatrenim oružjem, prostrijelne rane, razderotine, kontuzije, prijelomi, iščašenja, te oboljenja septičke naravi (čirevi, flegmone, opekotine i sl.).

c) Kožna oboljenja zastupljena su u 19,81 posto slučajeva, pretežno u obliku ekcema i svraba. Od unutrašnjih bolesti dominiraju zglobovni reumatizam, upala bubrega i pluća, želuca, bolovi u lumbalnom (slabinskom predjelu) itd.

d) Od ukupno 520 lica koja su zatražila ambulantne usluge, 352 osobe ili 67,69 posto su lica muškog pola, a svega 168 slučajeva ili 32,31 posto su osobe ženskog pola. U odnosu na vojna lica, civili su u broju ambulantnih pregleda zastupljeni u daleko većem broju. Tako u proporciji stoje slijedeći odnosi: 389 slučajeva ili 74,81 posto ambulantnih usluga dano je civilnim licima, dok su svega u 131 primjeru ili 25,19 posto usluge dane vojnim licima. Riječ je o jedinicama 12. udarne (slavonske) divizije NOVJ: 12. udarna slavonska proleterska, Osiječka udarna, Čehoslovačka brigada »Jan Žižka« i 4. (2. brodska) brigada NOVH, pripadnici OZN-e, Komande mjesta i sl.

Dakle, jedinice NOVJ koje su se nalazile na užem i širem području, obavljajući operativne zadatke, osiguranju slobodne teritorije, civilnog stanovništva, vojno-pozadinskih i civilnih institucija ili pak dijelu slavonskih jedinica NOV i POH, koje su se tranzitno zadržavale na području Požeške kotline nakon oslobođenja Slavonske Požege i kasnije.

Skoro u svim primjerima koji su bili predmet razmatranja sanitarno-epidemiološkog trenutka u naznačenom razdoblju, zdravstveni organi Gradskog i Kotarskog NOO uspješno su obavljali svoj dio zadatka na preventivnom planu. Koordinacija aktivnosti Zdravstvenog odjela Oblasnog NOO za Slavoniju i njemu podređenih organa, njihova uska i prisna suradnja sa sanitetskim organima i drugim adekvatnim službama jedinica i vojnopozadinskih ustanova NOV i POH (dokle god su to dozvoljavale vojna i politička situacija na području Slavonije) masovan odziv polaznika na kurseve i seminare civilnog stanovništva u proljetnom i ljetnom periodu 1944. godine, u cilju podizanja elementarne zdravstvene kulture, kao i brojne druge mjere prevencije na širem planu u svrhu sprečavanja pojava i širenja zaraznih bolesti, rezultiralo je stanjem da su one ostale nepoznanica na ovom području do kasne jeseni 1944. godine.

3) SITUACIJA NAKON EVAKUACIJE JEDINICA I INSTITUCIJA NOP IZ SLAVONSKE POŽEGA (17. STUDENI 1944. DO KRAJA PRVA DVA MJESECA — SIJEČANJ I VELJAČA 1945. GODINE)

Oslobođenjem šest kotarskih mjesta (Daruvar, Grubišno Polje, Pakrac, Podravska Slatina, Slavonska Požega i Virovitica) u jesen 1944. godine i stvaranjem velike slobodne teritorije na slavonsko-podravskom i bilogorskom prostoru, zaprijetila je neposredna opasnost još nekolicini preostalih okupatorsko-kvislinških garnizona: Đakovo, Našice, Nova Gradiška, Slavonski Brod, Osijek, Vukovar itd. Dakle, postale su ozbiljno ugrožene okupatorsko-kvislinške komunikacije i pozicije na ovom veoma zanimljivom geostrateškom prostoru.

Kako se istovremeno odvijala intenzivna operativna aktivnost jedinica 6, 10. i 12. korpusa NOVJ u pozadini srijemskog fronta, na području Slavonije, Podravine, Moslavine i Bilogore, uži i širi rajon virovitičkog mostobrana, nacistička komanda Jugoistoka i Štab Grupe armija »E«, s razlogom strahuju za produženje takvog stanja. Stoga započinju vojne i psihološke pripreme za povratak izgubljenih uporišta na ovom području, obračun s jedinicama NOV i POJ na ovom regionu i uništenju njihovih baza. Na taj način zaprijetila je neposredna opasnost opstanu većeg dijela slobodne teritorije na području Slavonije i Podravine. U pokušaju ostvarenja takvih želja, prva je bila na udaru Slavonska Požega. Okupatorsko-kvislinške komande i štabovi i dalje su manifestirali svoje ofenzivne namjere.

U trenutku, dok se u gradu Slavonska Požega nije nalazila niti jedna od operativnih jedinica NOV i POH (izuzev gradskih i kotarskih civilnih institucija i vojnopozadinske ustanove), snage 1. i 4. ustaško-domobranskog gorskog zdruge od pravca Nove Gradiške, Nove Kapele i Babje gore, uz podršku tenkova i artiljerije, iznenada ulaze u Požegu, Pleternicu i Brestovac i na prepad zauzimaju ova mjesta. Tako Požega ostaje u rukama neprijatelja od 17. XI — 5. XII 1944. godine, kad je ponovo zauzimaju jedinice 6. udarnog (slavonskog) korpusa NOVJ, držeći je do 9. veljače 1945. godine, kad je ponovo napuštaju uslijed upada u grad jakih okupatorsko-kvislinških jedinica, za vrijeme zimskih operacija »Werwolf« (»Vukodlak«) i »Papuk« u pozadini srijemskog fronta, na području slavonsko-podravskog i bilogorskog regiona.²²

22. Miodrag Bjelić, c. d. str. 225: U oslobođenoj Požegi održana je Druga oblasna konferencija AFŽ za Slavoniju 23. rujna 1944. godine, što je imalo veliki odjek na planu masovnijeg sudjelovanja žena Slavonije u narodnooslobodilačkom pokretu ovog kraja. Nadalje, šest dana neposredno pred evakuaciju Požega 11. studenog 1944. godine, u gradu je održana konferencija dopisnika i propagandista partizanske štampe u narodnooslobodilačkom pokretu u Slavoniji / Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941—

Navedene operacije realizirane su u zimskim nepovoljnim uvjetima 1944/45. godine. Stanovništvo slobodnog teritorija, narodna vlast, jedinice NOV i POJ, njihove pozadinske ustanove i baze suočile su se s teškim iskušenjem. Neprijatelj je na svom pohodu ostavljao pustoš. Sretna je okolnost što su predstavnici vojnih i civilnih vlasti, uz podršku Oblasnog, okružnih i kotarskih komiteta KPH, odbora JNOF i antifašističkih organizacija, blagovremeno organizirali evakuaciju više hiljada civilnog stanovništva, veći broj socijalno-zdravstvenih i kulturno-prosvjetnih ustanova s ugroženog područja Slavonije, Bilogore i Podravine, preko Drave kod Barča, na područje Mađarske, a potom u Vojvodinu.²³ Na taj način sačuvano je na hiljade ljudskih života od sigurne smrti kvislinške kame i šmajsera nacističkih grenadira.

Neprijatelj je zaposjeo veći dio slobodnog teritorija, porušio i uništio brojne radionice, skladišta i baze NOV i POH, palio sela, pljačkao imovinu i ubijao nedužne ljude. Tim je na znatnom dijelu Slavonije privremeno prekinuta ustaljena kolotečina organizacije života i rada na oslobođenom teritoriju. U takvim okolnostima, jedinice NOV i POH, pozadinske ustanove i civilno stanovništvo suočava se s pojavom epidemije pjegavca.

Ma koliko da je Socijalno-zdravstveni odjel Kotarskog NOO Slavonska Požega bio agiln u rješavanju higijensko-zdravstvene i preventivne problematike u periodu koji je prethodio nastalom stanju, njegova aktivnost u trenutnim okolnostima bila je zaustavljena. Razumljivo da je ta okolnost imala nepovoljan odraz na cjelokupni sanitarno-epidemiološki tok na ovom području. Stoga nije iznenađenje kad Prehrambeni odjel Okružnog NOO Nova Gradiška, u sadržaju svog dopisa od 26. prosinca 1944. godine, upućen Oblasnom NOO za Slavoniju, zamjera Kotarskom NOO Slavonska Požega zbog neažurnosti u dostavljanju tražene evidencije, pa navodi:

»Prilažemo vam pregled stanja bunara na području ovog NOO. Sa područja Kotarskog NOO Slavonska Požega podaci nedostaju i pored većeg broja naših urgencija.«²⁴

Prateći rad Kotarskog NOO Slavonska Požega od njegova osnivanja 1942. godine do ovog izuzetno kritičnog trenutka, rijetko da bi se našao i jedan momenat u njegovu djelovanju u okviru Okružnog NOO Nova Gradiška da bi mu se moglo zamjeriti zbog neažurnosti, neefikasnosti itd. Međutim, u nastalom stanju druge polovine studenog 1944. godine, objektivno je situacija bila takva da niti jedan od postojećih odjela Kotarskog NOO nije djelovao u punom formacijskom sastavu.

Česta seljavanja i predislociranja iz mjesta u mjesto, u tri navrata evakuacija Slavonske Požega, organiziranje zbjega na području Mađarske i Vojvodine i ostale

1945, knjiga II, IRO »Narodna knjiga« Beograd — IRO »Partizanska knjiga« Ljubljana, OOUR izdavačko publicistička delatnost Beograd, 1980, str. 1030; Osnovni motiv izvođenja zimskih operacija okupatorsko-kvislinških jedinica 1944/45. godine na području Slavonije i Podravine pod nazivom »Werwolf« („Vukodlak“) i »Papuk« izvode se u pokušaju likvidiranja virovitičkog mostobrana, razbijanju i uništenju jedinica NOV i POJ na tom prostoru i njihovih baza, te ponovno uspostavljanje neprijateljskih garnizona u oslobođenim kotarskim mjestima).

23. U listu »Vijesti«, izdanje Oblasnog odbora JNOF za Slavoniju br. 12, str. 21. od 26. ožujka 1945. godine (MSO, inv. br. 1001, fond ratna štampa) u redakcijski autoriziranom članku vezano za problem evakuacije civilnog stanovništva i dijela vojnopolitičkih ustanova s područja Slavonije i Podravine na teritoriju Mađarske i Vojvodine, spominje se brojka od 13.000 lica od kojih su njih većina napustili svoje ognjište, potraživši spas života u zbjegu.

Među navedenim brojem izbjeglica bilo je preko 4.000 djece, veći broj starijih, bolesnih i iznemoglih osoba, ranjenika i vojnih invalida.

24. Okružni NOO Nova Gradiška, MSO, inv. 275.

poteškoće, nisu dozvoljavali korištenje vremena i snaga za temeljitije organiziranje efikasne prevencije, pa čak niti analizu sanitarno-epidemiološkog trenutka, kad su ekspanzija ušljivosti i epidemija pjegavca uzeli maha.

4. prosinca 1944. godine Zdravstveni odjel Oblasnog NOO za Slavoniju upućuje cirkularni dopis svim oružanim NOO, u kojem skreće pažnju na pojavu epidemije pjegavca kod civilnog stanovništva na oslobođenom teritoriju.²⁵ U istom se daju uputstva na koji način organizirati depedikulaciju (razušivanje) pomoću improvizirane tople komore (tzv. »partizansko bure«) te neodložno traži da bar tri sela nabave jedno takvo bure. Na kraju, inzistira se da se Zdravstveni odjel najkasnije do 25. prosinca izvijesti o poduzetim mjerama za suzbijanje pediculose (ušljivosti), kao glavnog uzročnika ove opake bolesti.

Koliki se značaj pridavao pojavi epidemije pjegavca na području Slavonije krajem 1944. i početkom 1945. godine, vidljivo je iz činjenice što je odmah po njenom izbijanju formiran Oblasni odbor za suzbijanje te bolesti, u čiji sastav ulaze: predstavnici Zdravstvene službe Oblasnog NOO, Oblasnog komiteta KPH, Oblasnog odbora JNOF, AFŽ, SKOJ, USAOH, Korpusne vojne oblasti 6. korpusa, Sanitetskog odsjeka 6. udarnog (slavonskog) korpusa NOVJ itd. Odbor je 28. prosinca 1944. godine izdao Upute o provođenju depedikulacije pomoću suhe komore. Upute sadrže praktična i tehnička rješenja za način provođenja postupka u cilju iskorijenjivanja ušljivosti, postupak pri obavljanju dezinsekcije s pojedinom vrstom tkanina, rublja, kožnih predmeta, odjeće, zagrijavanju dezinsekcione komore na razinu odgovarajuće temperature i sl.²⁶

Česti pojedinačni slučajevi izbijanja epidemije pjegavca na području Slavonije, u pogoršanoj vojnopolitičkoj situaciji na tom području zimskog perioda 1944/45. godine, s opravdanjem su izazvali uznemirenje sanitetskih organa, narodnooslobodilačkih odbora, antifašističkih organizacija, te komandi i štabova jedinica i vojnopozadinskih ustanova NOV i POJ. Valja napomenuti da bolest nije poštedjela ni teritoriju kotarskog NOO Slavonska Požega, gdje je sanitarno-epidemiološka situacija u prošlosti bila najčistija. Tako u evidenciji Zdravstvenog odjela Oblasnog NOO za Slavoniju, gdje su registrirani svaki od pojedinačnih slučajeva, s područja okružnog NOO Nova Gradiška, odnosno kotarskog NOO Slavonska Požega, također je evidentirano nekolicinu primjera, koji se daju u narednom tabelarnom pregledu.²⁷

Tabela 5.

OBOLJELE OSOBE OD PJEGAVCA S PODRUČJA OKRUŽNOG NOO NOVA GRADIŠKA, KOTARSKI NOO SLAVONSKA POŽEGA 25. PROSINCA 1944 — 1. VELJAČE 1945. GODINE

Red. br.	Prezime i ime oboljele osobe	Godine života	Naziv mjesta pojave bolesti	Sanitetska ustanova u koju je oboljelo lice hospitalizirano
1.	Agić Jula	30	Stojšinovac, Sl. Požega	Civilna bolnica br. 2 ²⁸
2.	Akšamović Jela	20	Kutjevo, Sl. Požega	„ „ „

25. Okružni NOO Našice, MSO, inv. br. 1430.

26. Isto, inv. br. 1427.

27. Isto, formular »Prijava zaraznog oboljenja« nalazi se u fondu neregistrirane građe.

28. Civilna bolnica br. 2 je zapravo Bolnica Okružnog NOO Našice, koja se nalazila na području Općinskog NOO Našice.

3.	Barić Ana	45	Lipik, Pakrac	" " "
4.	Berić Stevo	45	Lipik, Pakrac	Bolnica u Pakracu
5.	Stanković Dragica	17	Gradište, Sl. Požega	Civilna bolnica br. 2
6.	Tot Ivan	54	Kutjevo, Sl. Požega	" " "
7.	Tot Jozo ²⁹	54	Orahovica	" " "
8.	Vezner Leposava	17	Kusonje, Podr. Slatina	Bolnica u Pakracu
9.	Višić Ćiril	17	Lipik, Pakrac	" " "

Od ukupno 45 prijavljenih osoba pod dijagnozom: Typhus exantematicus (pje-gavac) u Zdravstvenom odjelu Oblasnog NOO za Slavoniju u zimskom periodu 1944/45. godine (mahom se razboljeli u toku prosinca, siječnja i veljače), regis-trirano je 9 slučajeva s područja okružnog NOO Nova Gradiška u okviru kojeg je djelovao i Kotarski NOO Slavonska Požega.³⁰

Ostali oboljeli bili su s područja okružnog NOO Našice i Virovitica. Zanimljivo je da s područja okružnog NOO Osijek i Slavonski Brod nije evidentiran niti jedan slučaj do kraja siječnja 1945. godine. Po svemu sudeći da je koncentracija oku-patorsko-kvislinških jedinica na tom području, otežani zimski uvjeti, vojne opera-cije i dr. činioci, onemogućile da se prati razvojni tok epidemije na cijelom oslobo-đenom teritoriju Slavonije.

Od ukupno 9 registriranih slučajeva epidemije pjegavca s područja okružnog NOO Nova Gradiška, s teritorija kotarskog NOO Slavonska Požega bile su 4 osobe. Po spolnoj strukturi tri lica su ženskog spola i jedan muškarac. Moglo bi se pretpostaviti da je broj oboljelih lica na navedenom području morao biti veći. Ali, činjenica je da se problem epidemije nije mogao pratiti na cijelom teritoriju kotara zbog već navedenih izuzetnih okolnosti. U vezi s tim, logično je da se i protivepidemijske mjere nisu mogle provoditi blagovremeno, organizirano i efi-kasno. Stoga je broj oboljelih i umrlih lica očigledno bio u porastu. Drugim rije-čima, epidemija je uzimala danak.

Međutim, mobiliziranjem svih raspoloživih sanitetskih i kadrovskih rezervi, osnivanje odbora za suzbijanje pjegavca po hijerarhijskom principu od oblasnog, okružnih, kotarskih do općinskih, uz materijalnu, stručnu i političku podršku re-levantnih činilaca, presječen je tok epidemije, zaustavljena njena ekspanzija, po-duzete izolacione mjere i hospitalizacioni zahvati. Na taj način epidemija pje-gavca svela se na ograničen broj slučajeva.

Usporedo s poboljšanjem vojnopoličke situacije na području Slavonije u toku ožujka i travnja 1945. godine, popravljala se i sanitarno-epidemiološka. Uslijed gubitka većeg dijela slobodne teritorije, važnih privrednih institucija i pozadinskih baza, stanje je bilo daleko teže od prethodnih zimskih godina narodnooslobodilač-kog rata. Uslijed koncentracije okupatorsko-kvislinških jedinica na užem i širem području srijemskog fronta, žestokih i iscrpljujućih borbi na virovitičkom mosto-branu, ofenzivnih operacija ustaško-domobrantskih, kozačkih i nacističkih jedinica na području Slavonije i Podravine, a dijelom i Bilogore u toku prosinca 1944, si-ječnja i prve polovine veljače 1945. godine, organizacija života i rada institucija narodnooslobodilačkog pokreta, pogotovo sanitetski kadar i zdravstvene ustanove preživljavaju dramatične trenutke.

29. Tot Jozo, umro 19. siječnja 1945. godine u Izolacionom centru oboljelih od pjegavca nedaleko Ora-hovice, MSO, fond Okružnog NOO Našice, neregistrirana grada.

30. Podaci nastali zbirom registriranih prijava oboljelih osoba od pjegavca po teritorijalnom principu, rukovodeći se područjem djelovanja pojedinih okružnih NOO, MSO, Okružni NOO Našice, fond neregistrira-ne grada.

Pa ipak, u povijesti narodnooslobodilačke borbe jugoslavenskih naroda i narodnosti i u povijesti epidemiologije ostat će zabilježen inspirativan primjer koliko se vojna i civilna sanitetska služba NOV i POJ na području Slavonije 1944/45. godine suočila s problemom borbe protiv pojave i širenja zaraznih bolesti, napose epidemije pjegavca. Vrijedno je pomena da se to čini u veoma kritičnoj fazi revolucije na ovom području, sa oskudnim snagama i sredstvima, u izuzetno teškim vojnopoličkim uvjetima. U ovoj aktivnosti i mobilnosti, istaknuto mjesto pripada Socijalno-zdravstvenom odjelu Kotarskog NOO Slavonska Požega, njegovom cjelokupnom kadru, koji je u velikoj mjeri zaslužan da je sanitarno-epidemiološka situacija na tom području u toku 1944/45. godine jedna od najpovoljnijih na oslobođenom teritoriju Slavonije.

ZAKLJUČAK

Sanitarno-epidemiološka situacija na području kotarskog NOO Slavonska Požega u toku 1944/45. godine spada u zanimljivu istraživačku oblast. I upravo zbog toga zaslužuje sveobuhvatnu analizu u sklopu cjelokupnog uspješnog rada zdravstvene službe Oblasnog NOO za područje Slavonije, i uspješnog djelovanja partizanskog saniteta u uvjetima našeg narodnooslobodilačkog rata na ovom regionu.

Lokacija vodećih vojnopoličkih institucija narodnooslobodilačkog pokreta ovog kraja, na užem i širem području kotarskog NOO Slavonska Požega, imalo je neosporno pozitivan odraz na dobru organizaciju i uspješno djelovanje civilnih sanitetskih organa. Koncentracija i dislociranje većeg dijela zdravstvenog kadra i sanitetskih ustanova kroz duži period vremena na ovom području, svakodnevna frekventna cirkulacija ljudi i informacija, kraće ili duže tranzitno zadržavanje operativnih jedinica NOV i POH i njihovih pozadinskih ustanova u fokusu slobodne teritorije Slavonije na Zvečevu, nedaleko od Požege, bile su okolnosti koje su prisiljavale zdravstvenu službu Oblasnog NOO za Slavoniju, Okružnog NOO Nova Gradiška, Gradskog i Kotarskog NOO Slavonska Požega na djelotvorniji rad i bolje organiziranje.³¹

Opravdano strahovanje od pojave epidemije zaraznih oboljenja (dizenterija, trbušni tifus, pjegavac itd.) čija pojava čak i u normalnim mirnodopskim uvjetima predstavlja pogubnu opasnost za stanovništvo zemlje, doprinosi da se razrađena strategija, ciljevi i metode borbe protiv takve opasnosti na području kotarskog NOO Slavonska Požega široko prihvate i podrže od civilnog stanovništva, narodnooslobodilačkih odbora, antifašističkih organizacija i vojnopozadinskih ustanova narodnooslobodilačkog pokreta. S tim u vezi, permanentno provođenje mjera zdravstveno-higijenske propagande na ovom području nalaze opravdanje i potvrdu u masovnom odzivu civilnog stanovništva na pohađanje kurseva i seminara, u cilju osposobljavanja zdravstvenih aktivista za efikasnije djelovanje u eventualnim uvjetima pojave epidemije. Njihova aktivnost i mobilnost nakon kraće edukacije u mnogom je doprinijela podizanju elementarne zdravstveno-higijenske kulture civilnog stanovništva, a samim tim i uspješnijoj borbi protiv pojava i širenja zaraznih bolesti, pogotovo epidemije pjegavca u zimskim uvjetima 1944/45. godine.

31. Oslobođenjem Slavonske Požege 12. rujna 1944. godine, osnovan je Gradski narodnooslobodilački odbor, koji je u svojoj organizacijskoj shemi imao Zdravstveni odjel. Ovaj Odbor je pokazao izuzetnu aktivnost na rješavanju problema iz svog djelokruga u oslobođenom gradu.

M. A. Živko Sekulić

SANITÄR-EPIDEMIOLOGISCHE SITUATION AUF DEM GEBIET DER
VOLKSBEFREIUNGSAUSSCHÜSSE DES KREISES NOVA GRADIŠKA UND
SLAVONSKA POŽEGA IM LAUFE DER JAHRE 1944—1945

Zusammenfassung

Der Volksbefreiungsausschuß des Kreises Slavonska Požega wurde im Rahmen des Volksbefreiungsausschusses Nova Gradiška am 22. Mai 1942 gegründet. Er war auf allen bedeutenden Sektoren der menschlichen und gesellschaftlichen Tätigkeiten aktiv. Seine Abteilung für soziale und gesundheitliche Angelegenheiten, die den Abteilungen für Gesundheitswesen des Volksbefreiungsausschusses Nova Gradiška und dem Volksbefreiungsausschuß für das Gebiet Slawonien subordiniert war, wurde im personellen, materiellen, politischen und moralen Sinne von den Militärinstanzen im Hinterland und den Stäben der slawonischen Einheiten der Volksbefreiungsarmee und den Partisanentrupps Kroatiens, den antifaschistischen Organisationen und der zivilen Bevölkerung auf dem befreiten Territorium unterstützt.

Diese Abteilung spielte eine bedeutende Rolle, indem sie die Entstehung und Verbreitung der Epidemie der ansteckenden Krankheiten bekämpfte. Dank diesem Umstand war die sanitär-epidemiologische Situation auf diesem Gebiet im Laufe der Jahre 1944—1945 eine von den günstigsten auf dem befreiten Territorium Slawoniens.